

เอกสารวิชาการส่วนบุคคล
(Individual Study)

หลักนิติธรรมและการกำกับดูแลกิจการที่ดี

จัดทำโดย นายไพศาล ธรรมสารสมบัติ
รหัส ๖๓๐๘๒๗

รายงานนี้เป็นส่วนหนึ่งของการอบรม
หลักสูตรหลักนิติธรรมเพื่อประชาธิปไตย รุ่นที่ ๘
วิทยาลัยศาลรัฐธรรมนูญ

ลิขสิทธิ์ของสำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ

หลักนิติธรรมและการกำกับดูแลกิจการที่ดี

นายไพศาล ธรรมสารสมบัติ

บทนำ

เมื่อกล่าวถึงเรื่องการเมืองการปกครอง หลักนิติธรรม (Rule of Law) เป็นหลักพื้นฐานการปกครองของสังคม รัฐหรือประเทศ ที่ยอมรับการให้กฎหมายเป็นสิ่งสูงสุดในระบบการปกครองเพื่อให้ความมั่นใจว่า ทุกคนจะได้รับความยุติธรรมและการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุข โดยคำนึงถึงสิทธิขั้นพื้นฐานและเสรีภาพของคนทุกคนว่าจะได้รับความคุ้มครองและการปฏิบัติจากรัฐภายใต้กฎหมายเดียวกันอย่างเสมอภาค หากแต่ในอีกมิติหนึ่งหลักนิติธรรมเป็นหลักปรัชญาทางความคิดที่ใช้ในการบริหารการปกครอง การบัญญัติกฎหมาย การใช้อำนาจของรัฐภายใต้ขอบเขตของกฎหมายที่กำหนดไว้ ความเป็นอิสระของศาลและระบบยุติธรรม โดยมุ่งหวังให้เกิดความเป็นธรรม การปกป้องสิทธิของประชาชน การให้ความคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน

ดังนั้นหลักนิติธรรมจึงเป็นหลักที่สำคัญและเป็นแนวทางในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขและความสงบเรียบร้อยในสังคมนั้นๆ มิเพียงแต่เรื่องการเมืองการปกครอง หากแต่ยังสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการดำรงชีวิตของแต่ละปัจเจกบุคคล ตลอดจนองค์กรภาคเอกชนต่างๆ ในการดำเนินกิจการในแนวทางที่ถูกต้องยั่งยืนได้ด้วยเช่นกัน ซึ่งก็คือหลักธรรมาภิบาลนั่นเอง

ปัจจุบันองค์กรภาคเอกชนได้ให้ความสำคัญในเรื่องของการดำเนินธุรกิจภายใต้หลักบรรษัทภิบาลเพื่อการกำกับดูแลกิจการที่ดี (Good Corporate Governance) โดยมุ่งเน้นความโปร่งใส การเปิดเผยข้อมูลและตรวจสอบได้ การดำเนินการด้วยความซื่อสัตย์สุจริต มีความรับผิดชอบต่อบุคคลที่เกี่ยวข้องและสังคมโดยรวม แนวคิดการนำหลักนิติธรรมควบคู่กับหลักบรรษัทภิบาลมาประยุกต์ใช้ในกระบวนการบริหารองค์กร การดำเนินธุรกิจครอบคลุมถึงการดูแลบุคลากรทั้งภายในและภายนอกองค์กรจะสามารถสร้างประโยชน์และความยั่งยืนให้กับองค์กรนั้นๆ ได้อย่างแท้จริง

บททั่วไป

หลักนิติรัฐและหลักนิติธรรม

เพื่อทำความเข้าใจคำว่า “นิติรัฐ” และ “นิติธรรม” จึงจำเป็นต้องทราบที่มาของแนวความคิดของรูปแบบการปกครองที่ผ่านมาในอดีตเมื่อมนุษย์ได้มีวิถีการดำเนินชีวิตอยู่ด้วยกันเป็นกลุ่มในลักษณะสังคมนั้น ธรรมชาติของมนุษย์ต้องการผู้นำเพื่อปกครองให้คนในสังคมนั้นได้รับความมั่นคงในการดำเนินชีวิต ความเป็นอยู่อย่างสันติสุขและได้รับการปกป้องจากภัยอันตรายที่อาจเกิดขึ้น จึงเกิดลักษณะการปกครองทั้งในรูปแบบโดยบุคคลคนเดียวที่มีอำนาจสูงสุด (Absolute Power) และพัฒนาเรื่อยมาจนกระทั่งมนุษย์เริ่มให้ความสำคัญในเรื่องศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์และแนวคิดเชิงเสรีภาพมากขึ้น

จึงได้เกิดการปกครองในรูปแบบโดยกฎหมายในช่วงเวลาต่อมา (Ruled by Law) หรือที่เรียกว่าระบบนิติรัฐ

๑. หลักนิติรัฐ (Legal State)

รูปแบบของรัฐโดยกฎหมายมิใช่ตัวบุคคล ได้มีการพูดถึงหลักนิติรัฐและหลักนิติธรรมเป็นการทั่วไป ซึ่งสองหลักนี้เมื่อพิจารณาแล้วมีทั้งความเหมือนและความต่างที่เหมือนกันคือรูปแบบการปกครองโดยยึดหลักกฎหมายเป็นสิ่งสูงสุดของในการปกครองรัฐ มิใช่โดยบุคคลคนเดียวที่มีอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาด หากแต่ต่างกันเพียงแหล่งกำเนิดที่มาและวิถีทางวัฒนธรรมประเพณี เพื่อทำความเข้าใจจึงต้องย้อนศึกษาประวัติศาสตร์แนวคิดของชาวตะวันตกที่ได้รับอิทธิพลมาจากปรัชญาการเมืองการปกครองในยุคสมัยกรีกโบราณยุคสมัยที่ได้รับการยอมรับว่ามีความเจริญและความเป็นเลิศทางด้านการเมืองและการปกครองสูงสุด จนกระทั่งอาณาจักรที่ทรงอำนาจอย่างโรมันและดินแดนอื่นๆ ในบริเวณใกล้เคียงได้นำแนวทางของกรีกไปปรับเปลี่ยนรูปแบบการปกครองของตนเองต่อมา นักปราชญ์ชาวกรีกเพลโต (Plato ๔๒๗-๓๔๗ ก่อนคริสตกาล) ผู้ที่มีอิทธิพลทางความคิดอย่างสูงในยุคนั้นมีความเชื่อมั่นอย่างแรงกล้าในเรื่องตัวบุคคลที่ประกอบด้วยคุณธรรม ความดีงาม ดังได้กล่าวไว้ในหนังสืออุดมรัฐ (Republic ๓๗๕ ก่อนคริสตกาล) ว่ารัฐหรือการปกครองที่ดีจะต้องมาจากผู้นำที่ดีเป็นราชาปราชญ์ มีความรู้ความสามารถ มีคุณธรรม สนับสนุนการปกครองในรูปแบบที่บุคคลคนเดียวที่ได้รับสิทธิและอำนาจโดยสมบูรณ์ (Ruled by Man) แต่ต่อมาภายหลังเพลโตก็ได้ยอมรับว่าผู้นำในลักษณะอุดมคติดังกล่าวยากที่จะพบหาได้โดยง่าย และเริ่มยอมรับความคิดในการให้กฎหมายเป็นหลักในการปกครองในช่วงหลัง ดังปรากฏอยู่ในหนังสือ “The Law” ในขณะที่อริสโตเติล (Aristotle ๓๘๕-๓๒๒ ก่อนคริสตกาล) ได้สนับสนุนรูปแบบการปกครองในลักษณะ “Polity” มีความเห็นต่างที่ว่ารัฐควรถูกปกครองโดยหลักกฎหมาย (Ruled by Law) เนื่องเพราะการมอบอำนาจให้แก่คนๆ เดียวนับว่าเป็นสิ่งผิดพลาดและไม่สมควร อริสโตเติลได้วางรูปแบบการปกครองเอาไว้ ๖ แบบหลักๆ โดยแบ่งออกเป็นรูปแบบที่ดี ๓ แบบ และไม่ดีอีก ๓ แบบ

รูปแบบการปกครองที่ดี

๑. รูปแบบราชาธิปไตย (Monarchy) โดยเป็นผู้ที่มีอำนาจปกครองแต่เพียงผู้เดียวแต่ทำเพื่อประโยชน์และความสุขส่วนรวม
๒. รูปแบบอภิชนาธิปไตย (Aristocracy) โดยมีกลุ่มคนที่มีความรู้ความสามารถเป็นกลุ่มๆ เป็นตัวแทนของผู้แต่งตั้งตนเองขึ้นเพื่อมีสิทธิในการปกครอง
๓. รูปแบบการปกครองโดยกลุ่มคนที่มีจำนวนมาก (Polity) เข้ามาปกครองประเทศโดยจัดตั้งเป็นผู้บริหารด้านต่างๆ โดยคัดเลือกจากเหล่าประชาชนจำนวนมากในรูปแบบของตัวแทน และมีรัฐธรรมนูญ (กฎหมายที่เป็นลายลักษณ์อักษร) เป็นศูนย์กลางของกฎหมาย

รูปแบบการปกครองที่ไม่ดี

๔. การปกครองของทรราช (Tyranny) ตรงข้ามกับราชาธิปไตยซึ่งผู้ปกครองใช้อำนาจตามอำเภอใจ แสวงหาประโยชน์เข้าหาตนเอง
๕. คณาธิปไตย (Oligarchy) คือ กลุ่มคนผู้ปกครองที่แสวงหาประโยชน์เข้าหาตนหรือกลุ่มพวกพ้องของตนเอง เพื่อความสุขความสบาย
๖. รูปแบบการปกครองโดยคนจำนวนมาก (Democracy) แต่ไม่มีการแบ่งอำนาจหน้าที่ถ่วงดุลและมาจากความไม่สมดุลทางด้านความรู้ ฐานะทางเศรษฐกิจ ทางสังคมของประชาชน

อริสโตเติลมีความเชื่อว่ารูปแบบที่ ๓ เป็นรูปแบบที่ดีที่สุดและมีความยุติธรรมมากที่สุด หลักการที่สำคัญในความคิดของอริสโตเติล คือการปกครองโดยยึดหลักกฎหมาย (Ruled by Law) ที่เชื่อว่าจะสร้างความยุติธรรมและสันติสุขในสังคมได้ดีกว่าการปกครองโดยผู้ปกครองที่มีอำนาจสูงสุดแต่เพียงผู้เดียว (Ruled by Man) เป็นที่น่าสังเกตว่าไม่ว่าจะเป็นแนวความคิดของราชาปราชญ์ของเพลโต หรือการปกครองโดยกฎหมายของอริสโตเติล ต่างก็อยู่บนพื้นฐานของความคาดหวังความเที่ยงธรรม การคุ้มครองสุจริตชนตลอดจนสันติสุขของสังคมจากผู้ปกครองรัฐเช่นเดียวกัน

หลายศตวรรษต่อมาให้หลังเมื่อศาสนจักรได้เริ่มเป็นที่ยอมรับและแผ่ขยายอิทธิพลทางความเชื่อในทวีปยุโรปช่วงยุคปลายของอาณาจักรโรมันได้มีการสร้างทฤษฎีที่ว่าผู้นำจะมีอำนาจการปกครองสูงสุดได้คือผู้ที่ได้รับมอบหมายจากองค์พระผู้เป็นเจ้าให้มาปฏิบัติหน้าที่เป็นผู้ปกครองในนามของพระองค์ ทฤษฎีนี้เรียกว่า “Devine Theory” ฝ่ายอาณาจักรได้พยายามต่อสู้แนวความคิดเชิงศาสนานิยมดังกล่าว โดยนำเสนอแนวคิดที่ว่า ฝ่ายศาสนจักรควรที่จะทำหน้าที่เพียงด้านหลักธรรม คำสอนทางศาสนาเท่านั้น ส่วนอำนาจในการปกครองดูแลทุกข์สุขและให้ความช่วยเหลือประชาชนให้อยู่อย่างสงบสันติสุข อำนาจอันเด็ดขาดนั้น ควรจะรวมศูนย์อยู่ที่ฝ่ายอาณาจักร จึงเกิดแนวคิดการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (Absolute Monarchy) ขึ้นและถือว่าพระผู้เป็นเจ้าเป็นผู้กำหนดขึ้นโดยมอบหมายให้กษัตริย์เป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ปกครองรัฐในนามของพระองค์ เป็นการประนีประนอมระหว่างฝ่ายอาณาจักรและฝ่ายศาสนจักรโดยประชาชนมีหน้าที่ต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด และการสืบทอดอำนาจของกษัตริย์ผู้ปกครองจะต้องอยู่ในรูปแบบของการสืบราชสมบัติเท่านั้น แนวความคิดนี้ได้รับความนิยมน้อยกว่ากว้างขวางและยาวนานแพร่กระจายไปทั่วดินแดนในยุโรปกลาง เมื่ออาณาจักรที่ทรงอำนาจในยุโรปตะวันตกได้แผ่ขยายอิทธิพลเหนืออาณาจักรอื่นๆ ในช่วงต้นศตวรรษที่ ๙ ได้รับความนิยมน้อยกว่าและสถาปนาอาณาจักรโรมันอันศักดิ์สิทธิ์ (Holy Roman Empire ค.ศ. ๘๐๐ - ๑๘๐๖) เป็นยุคสมัยที่จักรวรรดิต่างๆ ในบริเวณยุโรปตะวันตกได้รวมตัวกันภายใต้การนำของศาสนจักรเพื่อต่อต้านการรุกรานจากอาณาจักรต่างวัฒนธรรมที่มาจากดินแดนตะวันออกจนกระทั่งสงครามยุติลงในช่วงปลายศตวรรษที่ ๑๖ (Crusades War ค.ศ. ๑๐๐๐-๑๖๐๐) ภายหลังจากนั้นแนวความคิดในระบบนิติรัฐ (Rechtsstaat) ซึ่งมาจากภาษาเยอรมัน แปลว่ารัฐที่ใช้ตัวบทกฎหมายเป็นหลักในการปกครอง (Ruled by Law) จึงได้ก่อเกิดขึ้น จากเดิมที่การปกครองอยู่ในรูปแบบอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาดของผู้ปกครองหรือที่เรียกว่าระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (Absolute Monarchy) ซึ่งผู้ปกครองรัฐเป็นทั้งผู้บัญญัติกฎ เป็นผู้ใช้อำนาจและเป็นผู้พิพากษาในบุคคลคนเดียว เปลี่ยนมาเป็นรูปแบบที่ผู้ปกครองรัฐยอมรับที่จะอยู่ภายใต้กฎหมายและถูกจำกัดการใช้อำนาจตามที่กฎหมายกำหนดอย่างเป็นเหตุเป็นผลเพื่อเป็นการลดการใช้อำนาจตามอำเภอใจ เยอรมันนี่ถือเป็นแหล่งที่พัฒนาแนวคิดนิติรัฐขึ้น

เพื่อปกป้องบุคคลที่ถูกกระทำตามอำเภอใจของผู้ปกครอง บริบททางสังคมการปกครองได้เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงและมีการถกเถียงอย่างกว้างขวางของแนวคิดในรูปแบบสังคมรัฐซึ่งประกอบด้วยผู้ปกครองและประชาชนในยุคนั้น

แนวคิดระบบนิติรัฐได้เริ่มมีภาพชัดเจนมากขึ้นเมื่อเข้าสู่ปลายยุคศตวรรษที่ ๑๘ ถึงแม้จะยังมีการปกครองในรูปแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ระบบศักดินา ระบบชนชั้นยังคงดำรงอยู่ทั่วไปในยุโรป เป็นยุคที่มีความก้าวหน้าทางวิทยาการและความรู้ มีการถกเถียงเรื่องความมีเหตุผลมากขึ้น มีความคิดที่ว่า แม้วาณิชตรีจะมีอำนาจโดยสมบูรณ์ในการปกครองแต่ก็ต้องคำนึงถึงความมีเหตุผลด้วยเช่นกัน ชาวเยอรมันเริ่มมีการถกเถียงในเรื่องเสรีภาพและความมีเหตุผลเป็นไปตามแนวทางของนักคิดชาวเยอรมัน Immanuel Kant (๑๗๒๔-๑๘๐๔) ที่ได้เขียนถึงสิทธิเสรีภาพของบุคคลและความมีเหตุผลแต่นั่นไปทางด้านเสรีภาพทางความคิดมากกว่า ขณะที่ฝรั่งเศสการถกเถียงเสรีภาพโดยมุ่งไปในการมีส่วนร่วมทางการเมือง ฝรั่งเศสปลดปล่อยตัวเองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ดั้งเดิมได้สำเร็จ หลังจาก การปฏิวัติใหญ่ในฝรั่งเศสเมื่อปีคริสต์ศักราช ๑๗๘๙ ระบบนิติรัฐได้เริ่มมีการลงหลักปักฐานอย่างแข็งแกร่งในแถบยุโรปและพัฒนาต่อมาเมื่อเข้าสู่ยุคศตวรรษที่ ๒๐ แนวคิดระบบนิติรัฐในยุโรปเน้นไปที่หลักการที่ว่า การปกครองโดยกฎหมายประชาชนจะได้รับความยุติธรรมมากกว่าการปกครองโดยบุคคล และการจำกัดขอบเขตการใช้อำนาจของรัฐภายใต้กรอบของกฎหมายเพื่อป้องกันการใช้อำนาจตามอำเภอใจ และการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานของประชาชน การมีส่วนร่วมของประชาชน มีการแบ่งแยกโครงสร้างอำนาจรัฐ การตรวจสอบและถ่วงดุลไว้อย่างชัดเจนตั้งแต่ฝ่ายบัญญัติกฎหมาย ฝ่ายใช้อำนาจของรัฐ และความมีอิสระของศาลเพื่อพิจารณาให้ความยุติธรรมโดยมีรัฐธรรมนูญเป็นศูนย์กลาง

๒. หลักนิติธรรม (Rule of Law)

หลักนิติธรรมหรือ Rule of Law มีจุดเริ่มต้นมาจากประเทศอังกฤษได้ริเริ่มมีการปกครองโดยระบบกฎหมายในรูปแบบจารีตประเพณี (Common Law) หากย้อนกลับไปในปีคริสต์ศักราช ๑๒๑๕ เมื่อพระเจ้าจอห์น (King John ค.ศ. ๑๒๐๖-๑๒๑๖) กษัตริย์อังกฤษในช่วงเวลานั้นได้ลงนามในเอกสารสัญญาประวัติศาสตร์ Magna Carta เป็นเอกสารสำคัญที่กษัตริย์ได้ยอมรับที่จะทำข้อตกลงจำกัดอำนาจของพระองค์ลงต่อบรรดาเหล่าขุนนางต่างๆ ถือเป็นก้าวสำคัญในประวัติศาสตร์ทางการเมืองการปกครองที่จะนำไปสู่การปกครองที่มีกฎหมายโดยมีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรและกำหนดให้มีสิทธิเสรีภาพส่วนบุคคลเพิ่มมากขึ้น กฎเกณฑ์ที่จำกัดอำนาจของกษัตริย์ลงก็มีปรากฏอยู่เพียงบันทึกเอกสาร Magna Carta และการใช้หลักกฎหมายจารีตประเพณี (Common Law) ซึ่งพัฒนาขึ้นโดยศาลของอังกฤษ ต่อมาในปี ค.ศ. ๑๒๖๕ อังกฤษได้เริ่มมีการจัดตั้งรัฐสภา (Parliament of England) ขึ้นเป็นครั้งแรกซึ่งพัฒนามาจากที่คณะที่ปรึกษาของกษัตริย์ (Royal Council) ถึงกระนั้นอำนาจสูงสุดในการปกครองยังคงเป็นอำนาจของกษัตริย์อยู่เหมือนเดิม อย่างไรก็ตามรัฐสภาอังกฤษก็ได้มีการพัฒนาต่อเนื่องมาเรื่อยๆ จนเป็นที่รวมตัวแทนของกลุ่มบุคคลทางด้านต่างๆ ที่มีบทบาทสำคัญในช่วงเวลานั้น และเริ่มมีผลกระทบต่ออำนาจของกษัตริย์เป็นต้นมา

ในปี ค.ศ. ๑๖๒๘ ในยุคสมัยของพระเจ้าชาลส์ที่ ๑ (King Charles ค.ศ. ๑๖๐๐-๑๖๔๙) รัฐสภาอังกฤษได้ตรากฎหมาย Petition of Rights ขึ้นเพื่อปกป้องคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สินและเสรีภาพ

ส่วนบุคคล โดยประกาศว่าผู้ปกครอง รัฐตลอดจนศาลจะต้องเคารพสิทธิดังกล่าว ความขัดแย้งระหว่าง รัฐสภาและกษัตริย์ได้ดำเนินต่อเนื่องมา จนกระทั่งในช่วงปี ค.ศ. ๑๖๔๒-๑๖๔๙ ได้เกิดสงครามกลางเมืองของอังกฤษขึ้น และยังคงมีต่อมาเป็นระยะๆ จนรัฐสภาได้เป็นผู้กำชัยชนะในที่สุด ช่วงปี ค.ศ. ๑๖๘๘-๑๖๘๙ ผลของสงครามดังกล่าวส่งผลให้สภาได้มีการตราเอกสารสำคัญฉบับหนึ่ง Bill of Rights ที่ทำให้สภาใช้อำนาจรัฐอธิปไตยเคียงคู่นักกษัตริย์

ในช่วงต้นศตวรรษที่ ๑๗ ขณะที่ความขัดแย้งระหว่างรัฐสภาและกษัตริย์ยังคงดำเนินอยู่ กฎหมายจารีตประเพณี (Common Law) ก็มีการพัฒนาและบังคับใช้โดยศาลมาอย่างต่อเนื่อง อังกฤษในขณะนั้นยังไม่มีกรอบโครงสร้างอำนาจระหว่างกษัตริย์ รัฐสภาหรือศาลอย่างชัดเจน ปัญหาข้อถกเถียงว่าใครจะเป็นผู้มีอำนาจวินิจฉัยข้อกฎหมายเป็นที่สุดไม่ว่าจะเป็นกฎหมายที่ตราโดยรัฐสภาหรือ Common Law ที่พัฒนาโดยศาล ซึ่งเดิมทีอำนาจนี้อยู่ที่กษัตริย์เนื่องจากกษัตริย์เป็นผู้ทรงอำนาจสูงสุด จบจนกระทั่งรัฐสภาได้มีอำนาจรัฐอธิปไตยแทนที่กษัตริย์ในภายหลัง ในช่วงระหว่างนั้นได้ปรากฏบุคคลที่สำคัญคือ เซอร์ เอ็ดเวิร์ด โค้ก (Sir Edward Coke ค.ศ. ๑๕๕๒-๑๖๓๔) ได้มีคำพิพากษายืนยัน ความเป็นกฎหมายสูงสุดของ Common Law และเห็นว่าทั้งกษัตริย์และรัฐสภาย่อมต้องอยู่ภายใต้ Common Law ที่พัฒนาขึ้นโดยศาล การจะตรากฎหมายหรือกฎเกณฑ์ใดที่ขัดต่อ Common Law นั้นจะกระทำไม่ได้แต่แนวความคิดของ Coke ก็ไม่ได้ทำให้ศาลเป็นผู้ทรงอำนาจสูงสุดในการปกครองของอังกฤษแต่อย่างใด และยังคงต้องผูกพันต่อกฎหมายที่ตราขึ้นโดยรัฐสภาด้วยเช่นกัน การจะอ้าง Common Law เพื่อปฏิเสธกฎหมายที่ตราขึ้นโดยรัฐสภาดังกล่าวนั้นไม่ได้ แนวคิดดังกล่าวยังคงมีอิทธิพลอยู่ในหลักนิติธรรมของอังกฤษมาจนถึงปัจจุบัน

เมื่อเข้าสู่ยุคศตวรรษที่ ๑๙ เป็นช่วงที่รัฐสภาของอังกฤษมีความเข้มแข็งมาก คณะรัฐมนตรีปฏิบัติหน้าที่โดยขึ้นอยู่กับสภาผู้แทนราษฎร และหลุดพ้นจากอิทธิพลของราชวงศ์เมื่อก้าวเข้าสู่ศตวรรษที่ ๒๐ อังกฤษได้พัฒนาระบบเสรีประชาธิปไตยโดยสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมาจากการเลือกตั้งของประชาชนควบคู่กับระบบกฎหมายจารีตประเพณี Common Law มาจนถึงปัจจุบัน

ระบบกฎหมายของอังกฤษได้รับอิทธิพลจากนักกฎหมายรัฐธรรมนูญที่มีชื่อเสียงของอังกฤษในการพัฒนาหลักนิติธรรม (Rule of Law) คือ A V Dicey (ค.ศ. ๑๘๓๕-๑๙๒๒) ได้เขียนตำราทางกฎหมาย ที่ชื่อว่า Introduction to the Study of Law of the Constitution ในปี ค.ศ. ๑๘๘๕ Dicey เห็นว่าหลักนิติธรรมที่ดีจะต้องมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างความมีอำนาจสูงสุดของรัฐสภา (Supremacy of Parliament) กับเนื้อหาสาระที่สำคัญ คือสิทธิเสรีภาพของบุคคลความเสมอภาคต่อหน้ากฎหมายของทุกคนไม่ว่าจะเป็นชนชั้นใด ย่อมปฏิเสธไม่ได้ที่จะอยู่ภายใต้กฎหมายเดียวกันไม่ว่าบุคคลนั้นจะเป็นกษัตริย์ ผู้มีอำนาจรัฐ เจ้าหน้าที่รัฐหรือบุคคลธรรมดาทั่วไป ศาลจะเป็นผู้รักษาไว้ซึ่งกฎหมายดังกล่าว หลักนิติธรรมดังกล่าวสนับสนุนให้อังกฤษมีระบบศาลเดียวคือศาลยุติธรรม บนหลักการที่ว่าทุกคนจะต้องอยู่ภายใต้กฎหมายและได้รับการพิจารณาความยุติธรรมอย่างเท่าเทียมกัน Dicey ปฏิเสธแนวคิดของการมีศาลปกครอง เนื่องจากเจ้าหน้าที่รัฐมีอำนาจรัฐอยู่ในมือและอาจมีความได้เปรียบเมื่อถูกพิจารณาด้วยศาลที่แตกต่าง หลักนิติธรรมของ Dicey จึงเน้นไปที่การอยู่ภายใต้กฎหมายเดียวกันและศาลเดียวกัน นอกจากนี้แล้วบรรดาสหิทธิทั้งหลายทั้งปวงของประชาชนย่อมเกิดจากกฎหมายที่ตราขึ้นโดยรัฐสภาที่มีตัวแทนมาจากประชาชน และกฎหมายประเพณีที่เกิดจากการพัฒนาของศาล ซึ่งเป็นที่สังเกต ได้ว่าสิทธิและเสรีภาพของประชาชนแม้มิได้บัญญัติไว้ในเป็นลายลักษณ์

อักษรในกฎหมายของอังกฤษ แต่อาจกล่าวได้ว่าสิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐานของประชาชนได้รับการคุ้มครองโดยรัฐสภาและศาลนั่นเอง

หลักนิติธรรมของอังกฤษจะเห็นได้ว่า ระบบศาลของอังกฤษย่อมต้องยอมรับกฎหมายที่ตราขึ้นโดยรัฐสภา (Statute Law) และจะต้องไม่ขัดต่อกฎหมายจารีตประเพณี (Common Law) ศาลของอังกฤษมีความพิเศษสามารถที่จะสร้างกฎหมายใหม่ขึ้นมาได้จากคำพิพากษาซึ่งจะเป็นบรรทัดฐานและผูกพันในการพิจารณาคดีครั้งต่อไปในอนาคต (Case Law) ทำให้ระบบกฎหมายของอังกฤษมีความยืดหยุ่น อย่างไรก็ตามโดยประเพณีปฏิบัติศาลยอมรับอำนาจสูงสุดในการตรากฎหมายของรัฐสภาซึ่งเป็นตัวแทนจากประชาชน ถึงแม้ว่าศาลจะมีอำนาจเด็ดขาดในการวินิจฉัยกฎหมายแต่การตีความกฎหมาย ที่ขัดแย้งกับกฎหมายที่ตราโดยรัฐสภายากจะเกิดขึ้นตามรูปแบบวัฒนธรรมประเพณีของอังกฤษที่มีต่อเนื่องมาอย่างยาวนาน

๓. ความต่างและความเหมือนของหลักนิติรัฐ - นิติธรรม

จากการศึกษาแนวคิดและพัฒนาการของหลักนิติรัฐ นิติธรรม ตามที่ได้กล่าวมาจะเห็นได้ว่า ทั้งสองระบบมีจุดกำเนิดที่ต่างกัน แม้ว่าจะมีพัฒนาการเริ่มต้นในแถบภาคพื้นยุโรป เป็นระบบเสรีประชาธิปไตยที่มุ่งเน้นการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนคำนึงถึงศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์เช่นเดียวกัน และปฏิเสธการใช้อำนาจตามอำเภอใจของผู้ปกครองรัฐ แต่ต่างกันบนพื้นฐานวัฒนธรรมจารีตประเพณีที่ไม่เหมือนกัน ประกอบกับมีรูปแบบโครงสร้างการปกครองและแนวคิดการแบ่งแยกอำนาจที่แตกต่างกันคือ

๓.๑ หลักนิติรัฐยึดระบบประมวลกฎหมาย (Civil Law) และมีการแบ่งแยกโครงสร้างอำนาจการปกครองที่ถ่วงดุลอย่างชัดเจน อำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหาร และศาล โดยอาจจะมีระบบหลายศาลก็ได้ ศาลพิจารณาวินิจฉัยกฎหมายต่างๆบนพื้นฐานบทบัญญัติของกฎหมายที่ตราจากรัฐสภาไม่สามารถสร้างกฎหมายใหม่ขึ้นมาได้เอง สิทธิขั้นพื้นฐานและเสรีภาพของประชาชนจะได้รับการคุ้มครองโดยรัฐธรรมนูญ

๓.๒ หลักนิติธรรมตามกฎหมายจารีตประเพณีของอังกฤษ (Common Law) ยึดหลักความมีอำนาจสูงสุดของรัฐสภา (Supremacy of Parliament) โดยคณะรัฐมนตรีจะขึ้นอยู่กับรัฐสภาที่เป็นตัวแทนของประชาชน และเป็นระบบศาลเดียวที่สามารถสร้างกฎหมายใหม่ขึ้นมาได้จากคำพิพากษา (Case Law) การคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพแม้จะไม่ได้ถูกบัญญัติไว้อย่างชัดเจนอย่างเป็นลายลักษณ์อักษร แต่ก็อยู่ในวัฒนธรรมประเพณีปฏิบัติสืบต่อกันมาตามกฎหมายจารีตประเพณี (Common Law) นั่นเอง

ไม่ว่าจะเป็นหลักนิติรัฐ หรือหลักนิติธรรม ต่างมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญเหมือนกัน คือการยอมรับในสิทธิเสรีภาพของประชาชน การปฏิเสธผู้ปกครองรัฐที่มีอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาดและใช้อำนาจตามอำเภอใจ การปกครองโดยยึดกฎหมายเป็นสิ่งสูงสุด ประชาชนทุกคนอยู่ภายใต้กฎหมายเดียวกันอย่างเสมอภาค ผู้ปกครองรัฐเป็นตัวแทนที่มาจากประชาชนใช้อำนาจอธิปไตยที่ได้มาจากประชาชนและใช้อำนาจนั้นตามขอบเขตกฎหมายที่กำหนดไว้เท่านั้น เพื่อให้มั่นใจได้ว่าสิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐานของ

ประชาชนจะได้รับความคุ้มครอง และความเป็นอิสระของศาลที่จะให้ความยุติธรรมและปกป้องประชาชนผู้สุจริต

หลักนิติธรรม ภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

ประเทศไทยมีระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยโดยมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข เป็นนิติรัฐ คือใช้ระบบการปกครองโดยยึดกฎหมายรัฐธรรมนูญเป็นสิ่งสูงสุด จากอดีตที่ผ่านมาประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (Absolute Monarchy) มาเป็นระบอบประชาธิปไตยโดยมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข มีรัฐธรรมนูญฉบับแรกเมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๗๕ จนถึงปัจจุบันฉบับล่าสุดคือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐ ผ่านมารวมทั้งสิ้น ๒๐ ฉบับ ซึ่งทุกฉบับยังคงยึดหลักพื้นฐานแห่งนิติรัฐคือการปกครองโดยกฎหมาย การจำกัดขอบเขตการใช้อำนาจรัฐภายใต้กฎหมาย การคุ้มครองสิทธิพื้นฐานและเสรีภาพของประชาชน และการได้รับความยุติธรรมโดยศาล ซึ่งเป็นหลักสากลพื้นฐานของนิติรัฐ

ด้วยหลักพื้นฐานแห่งนิติรัฐ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยได้วางโครงสร้างแบ่งแยกอำนาจการปกครอง และถ่วงดุลไว้อย่างชัดเจน อำนาจนิติบัญญัติโดยรัฐสภา อำนาจบริหารโดยคณะรัฐมนตรี อำนาจตุลาการโดยศาล และยังให้ความคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐานของประชาชน แม้ว่าการปกครองประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขจะมีพระมหากษัตริย์ในสถานะประมุขอยู่ในบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญตามแนวทางจารีตประเพณี และทรงมีอำนาจและใช้อำนาจตามบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญ ตามที่ปรากฏในบททั่วไป มาตรา ๓ วรรค ๑ “อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนชาวไทย พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นประมุข ทรงใช้อำนาจนั้นทางรัฐสภา คณะรัฐมนตรี และศาล ตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ” ซึ่งก็ไม่ได้ทำให้หลักการพื้นฐานแห่งนิติรัฐเปลี่ยนแปลงไปแต่อย่างใด รัฐธรรมนูญยังคงสถานะเป็นกฎหมายสูงสุด เป็นศูนย์กลางแห่งนิติรัฐ

หลักนิติธรรมได้ปรากฏขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษรครั้งแรกในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับพุทธศักราช ๒๕๕๐ โดยบัญญัติไว้ในหมวด ๑ บททั่วไป มาตรา ๓ วรรค ๒ ว่า “การปฏิบัติหน้าที่ของรัฐสภา คณะรัฐมนตรี ศาล รวมทั้งองค์กรตามรัฐธรรมนูญ และหน่วยงานของรัฐต้องเป็นไปตามหลักนิติธรรม” และยังได้บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐ (ฉบับล่าสุด) ในบททั่วไป มาตรา ๓ วรรค ๒ เช่นเดียวกันว่า “รัฐสภา คณะรัฐมนตรี ศาล องค์กรอิสระและหน่วยงานของรัฐ ต้องปฏิบัติหน้าที่ให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญ กฎหมาย และหลักนิติธรรม เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของประเทศชาติและความผาสุกของประชาชนโดยรวม” ทั้งนี้รัฐธรรมนูญไม่ได้บัญญัติคำนิยามหรือความหมายของ “หลักนิติธรรม” ไว้อย่างชัดเจนจึงมีการให้คำนิยามของหลักนิติธรรมในความหมายที่คล้ายหรือแตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับบริบทสภาพแวดล้อมขององค์กร หรือหน่วยงานต่างๆ ดังเช่น รัฐสภาในการบัญญัติกฎหมาย คณะรัฐมนตรีในการใช้อำนาจบริหารราชการแผ่นดินตามกรอบของกฎหมาย หรือศาลในการวินิจฉัยข้อกฎหมายต่างๆ ในการให้ความยุติธรรม

ดังนั้นหลักนิติธรรมจึงไม่น่าจะใช้หลักการตายตัวที่แต่ละองค์กรหรือหน่วยงานจะนำไปใช้เป็นหลักปฏิบัติภายใต้คำนิยามเดียวกันอย่างเด่นชัด ย้อนกลับไปเมื่อ A V Dicey ได้สร้างบรรทัดฐานหลักนิติธรรมที่ต้องยึดมั่นความสัมพันธ์ระหว่างความสูงสุดของรัฐสภา (Supremacy of Parliament) กับสิทธิเสรีภาพของประชาชน กฎหมายที่บัญญัติโดยรัฐสภาจะต้องไม่ริดรอนสิทธิเสรีภาพของประชาชน Dicey

เชื่อในเรื่องความเสมอภาคต่อหน้ากฎหมาย (Equality before the Law) ที่ผูกพันกับคนทุกคนไม่ว่าจะเป็นรัฐสภา คณะรัฐมนตรี เจ้าหน้าที่รัฐ หรือประชาชน จะต้องอยู่ภายใต้กฎหมายเดียวกันและได้รับการพิจารณาจากศาลเดียวกัน ความเสมอภาค การปกป้องสิทธิเสรีภาพของประชาชน และความเที่ยงธรรม จึงเป็นหัวใจหลักนิติธรรมของ Dicey ท่านศาสตราจารย์ ดร. บวรศักดิ์ อุวรรณโณ ได้กล่าวไว้ในหัวข้อบรรยายหลักสูตรนิติธรรมเพื่อประชาธิปไตย (นธป. รุ่นที่ ๑) ว่า “หลักนิติธรรม เป็นจริยธรรมทางกฎหมาย” (Morality of Law) ที่การบัญญัติกฎหมาย และการใช้กฎหมายจะต้องถูกต้องเที่ยงธรรม มีคุณธรรมและจริยธรรมรวมอยู่ด้วย โดยที่รัฐ เจ้าหน้าที่รัฐ ประชาชน จะต้องมีความเสมอภาคภายใต้กฎหมายเดียวกัน

หลักนิติธรรม กับสิทธิและเสรีภาพ

การทำความเข้าใจหลักนิติธรรม จึงมุ่งเน้นไปที่ความสัมพันธ์อย่างยิ่งยวดของกฎหมาย รัฐ และสิทธิพื้นฐานของมนุษยชนและเสรีภาพของประชาชน ซึ่งมีใช้ต่อบทกฎหมาย กระบวนการบัญญัติกฎหมาย หรือการใช้อำนาจของรัฐภายใต้กฎหมายต่อประชาชน แต่เป็นจริยธรรม คุณธรรม ความเที่ยงธรรม เจตนาธรรมของกฎหมายที่จะปกป้องคุ้มครองสิทธิพื้นฐานและเสรีภาพของประชาชน และความยุติธรรม จากบทความข้อคิดและหลักการพื้นฐานในกฎหมายมหาชนของ รศ. ดร.วราพจน์ วิศรุตพิชญ์ ได้กล่าวถึงหลักสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานของราษฎรโดยจำแนกไว้เป็น ๓ ประเภท

๑. สิทธิเสรีภาพส่วนบุคคลโดยแท้ ได้แก่ สิทธิในร่างกายและชีวิต สิทธิในการดำเนินชีวิต สิทธิในการเลือกถิ่นที่อยู่อาศัย และเสรีภาพทางความคิด เสรีภาพทางความเชื่อ เสรีภาพในการเดินทาง
๒. สิทธิเสรีภาพทางเศรษฐกิจ อันได้แก่ เสรีภาพในการประกอบอาชีพ สิทธิเสรีภาพในการมี การครอบครองและการใช้ทรัพย์สิน
๓. สิทธิและเสรีภาพในการมีส่วนร่วมทางการเมือง การแสดงความคิดเห็นโดยอิสระ การเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมือง

หลักนิติธรรม จึงเป็นจิตวิญญาณของกฎหมาย (Spirit of Law) เป็นรูปแบบนามธรรมของคุณงามความดี ความซื่อตรง ความถูกต้องเที่ยงธรรม เพื่อให้มั่นใจว่าประชาชนจะได้รับการปฏิบัติจากรัฐด้วยความยุติธรรม มีความเสมอภาคภายใต้กฎหมายโดยคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิขั้นพื้นฐาน และเสรีภาพของประชาชน เพื่อประโยชน์สูงสุดและสันติสุขของสังคม ตามที่ได้บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐ หมวดที่ ๑ บททั่วไป, มาตรา ๓, วรรค ๒ ที่ว่า “รัฐสภา คณะรัฐมนตรี ศาล องค์กกรอิสระและหน่วยงานของรัฐ ต้องปฏิบัติหน้าที่ให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญ กฎหมาย และหลักนิติธรรม เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของประเทศชาติและความผาสุกของประชาชน”

หลักธรรมาภิบาล

ธรรมาภิบาล (Good Governance) ถือเป็นหลักการบริหารสาธารณะของภาครัฐที่ให้ความสำคัญกับหลักการประชาธิปไตยโดยแบบมีส่วนร่วมและให้ความสำคัญกับประชาชนเพื่อการบริหารจัดการที่ดี ตามหลักธรรมาภิบาลและการบริหารจัดการที่ดี ของสถาบันพระปกเกล้า โดย ร.ศ. อัมภางค์ ปาณิกบุตร ได้อธิบายกรอบแนวคิดและหลักไว้ดังนี้

กรอบแนวคิดในการบริหารจัดการบ้านเมือง ดังนี้

๑. เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ประชาชน
๒. เพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ต่อภารกิจของรัฐ
๓. มีประสิทธิภาพและเกิดความคุ้มค่า
๔. ไม่มีขั้นตอนในการปฏิบัติงานเกินความจำเป็น
๕. ปรับปรุงภารกิจให้ทันต่อสถานการณ์
๖. ประชาชนได้รับความสะดวกและตอบสนองต่อความต้องการ
๗. มีการติดตามประเมินผลอย่างสม่ำเสมอ

เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของกรอบความคิดดังกล่าว ภาครัฐจึงได้มีการกำหนดหลักธรรมาภิบาลเพื่อการบริหารจัดการที่ดีในการนำมาใช้บริหารการปกครองประเทศโดยเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนอย่างมีประสิทธิภาพและคุ้มค่าโดยการยึดหลักพื้นฐาน ๖ ประการ คือ

๑. หลักนิติธรรม หมายถึง การตรากฎหมายที่ถูกต้องเป็นธรรม การดำเนินการให้ถูกต้องตามหลักกฎหมาย การกำหนดกฎ กติกา และการปฏิบัติโดยคำนึงถึงสิทธิ เสรีภาพ ความเป็นธรรมของประชาชน
๒. หลักคุณธรรม หมายถึง การยึดมั่นในความถูกต้องดีงาม ความซื่อสัตย์ จริตใจ มีระเบียบวินัย และสุจริต
๓. หลักความโปร่งใส หมายถึง การสร้างความไว้วางใจซึ่งกันและกัน ปรับปรุงการทำงานภายในองค์กรให้โปร่งใส สามารถตรวจสอบได้
๔. หลักการมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดให้ประชาชนมีส่วนร่วมรับรู้ข้อมูลและแสดงความคิดเห็น การทำประชาพิจารณ์ การลงประชามติ เพื่อให้เกิดความร่วมมือจากภาคประชาชน
๕. หลักความรับผิดชอบ หมายถึง ความตระหนักในหน้าที่ ความรับผิดชอบต่อสังคม การแก้ปัญหา การรับฟังความคิดเห็นที่แตกต่างและกล้าที่จะยอมรับผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำของตนหรือหน่วยงาน
๖. หลักความคุ้มค่า หมายถึง การบริหารจัดการและการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้มีความคุ้มค่า เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ส่วนรวม และการรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้สมบูรณ์ที่สุด

จะเห็นได้ว่ารัฐได้วางหลักธรรมาภิบาลเพื่อให้หน่วยงานต่างๆของรัฐ ใช้เป็นหลักยึดในการปฏิบัติงานตามหน้าที่เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์กร หรือหน่วยงานนั้นๆ เพื่อตอบสนองต่อประโยชน์

และความผาสุกของประชาชน โดยยังคงยึดหลักนิติธรรม เป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของหลัก
 ธรรมาภิบาล ที่ยังคงมุ่งเน้นความเที่ยงธรรม ความยึดโยงกับหลักมนุษยธรรม สิทธิและเสรีภาพของ
 ประชาชน เป็นมิติความสัมพันธ์ที่เกี่ยวโยงอย่างแนบแน่นระหว่างรัฐและประชาชน

หลักบรรษัทภิบาลและการกำกับดูแลกิจการที่ดี

ปัจจุบันสังคมมีการพัฒนาทางด้านวิทยาการและความรู้ไปอย่างก้าวไกลและรวดเร็ว
 การตระหนักรู้ถึงความสำคัญในการอยู่ร่วมกันด้วยความรับผิดชอบต่อสังคม การคำนึงถึงสิทธิและ
 เสรีภาพของแต่ละปัจเจกบุคคล มีความเชื่อมโยงอย่างลึกซึ้งไม่เพียงแค่เฉพาะเจาะจงในสังคมของแต่ละ
 ประเทศเหมือนในอดีตที่ผ่านมา แต่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกว้างไกลไปในระดับสังคมโลก ทั้ง
 ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐต่อรัฐ เอกชนต่อเอกชน พลเมืองต่อพลเมือง เกี่ยวโยงทั้งในด้านการเมือง
 เศรษฐกิจ วัฒนธรรมประเพณี และลัทธิความเชื่อ ประชาคมโลกได้ให้ความสำคัญอย่างยิ่งยวดในเรื่อง
 สิทธิและเสรีภาพของมนุษยชน ตลอดจนความรับผิดชอบต่อการใช้ทรัพยากร การดำเนินชีวิต
 และกิจกรรมที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมของโลกร่วมกัน

การดำรงอยู่ของสังคมจึงไม่ใช่เพียงแค่ความสัมพันธ์ของรัฐ และประชาชนในประเทศนั้นๆ อีก
 ต่อไป หลักนิติธรรม และหลักธรรมาภิบาลเพื่อการบริหารกิจการของรัฐซึ่งเป็นเพียงมิติในด้าน
 ความสัมพันธ์ของรัฐต่อประชาชนเท่านั้น แต่ภาคประชาชนและองค์กรภาคเอกชนก็ต้องให้ความสำคัญ
 ในการรับผิดชอบต่อสังคมด้วยกันเองอย่างยิ่งด้วยเช่นกัน โดยการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ต้องคำนึงถึงสิทธิ
 มนุษยชน และสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคนทุกคนในสังคมรวมถึงประชาคม
 โลกอีกด้วย

องค์กรเอกชนและบริษัท ห้างร้านต่างๆ โดยเฉพาะบริษัทเอกชนที่จดทะเบียนภายใต้ตลาด
 หลักทรัพย์แห่งประเทศไทย จำเป็นต้องดำเนินกิจการภายใต้ความตระหนักถึงความสำคัญดังกล่าว การ
 ดำเนินกิจกรรมต่างๆ โดยไม่เพียงมุ่งหวังประโยชน์ หรือผลตอบแทนทางธุรกิจเท่านั้น หากแต่ต้อง
 ดำเนินการด้วยความรับผิดชอบต่อ โปร่งใส ถูกต้องตามกฎหมาย มีจริยธรรม ซื่อสัตย์สุจริตต่อประชาชน
 โดยคำนึงถึงผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นและอาจสร้างความเสียหายต่อสังคมและประเทศชาติ รวมถึง
 ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมที่อาจจะส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาคมชาวโลกอีกด้วย

บรรษัทภิบาล หรือการกำกับดูแลกิจการ (Corporate Governance)

บริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย เป็นกลไกขับเคลื่อนเศรษฐกิจที่สำคัญ
 ของประเทศทั้งในแง่ของการสร้างรายได้ การจ้างงาน รวมถึงการดูแลสังคมและสิ่งแวดล้อม ดังนั้น
 คณะกรรมการ ฝ่ายบริหาร และบุคคลที่เกี่ยวข้องจึงควรมีบทบาทที่สำคัญในการที่จะส่งเสริมให้องค์กร
 ให้มีบรรษัทภิบาลหรือการกำกับดูแลกิจการที่ดี เพื่อให้บริษัทสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับทั้งบริษัทเอง
 และสังคมได้อย่างยั่งยืน โดยต้องมีการวางโครงสร้างและระบบการดูแลกำกับกิจการได้อย่างมี
 ประสิทธิภาพ ทั้งด้านการกำกับดูแล การติดตาม และการประเมินผล เพื่อให้ทุกฝ่ายมีการปฏิบัติไปใน
 ทิศทางเดียวกัน หลักการการกำกับดูแลกิจการที่ดีตามที่ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทยได้วางพื้นฐาน
 ไว้มี ๕ ประการ

๑. หลักความยุติธรรม (Fairness) คือ การปฏิบัติต่อผู้มีส่วนได้เสียอย่างเท่าเทียมกัน
๒. หลักความโปร่งใส (Transparency) คือ ความชัดเจนไม่คลุมเครือที่บริษัทเปิดเผย ไม่ว่าจะทั้งผลบวกหรือผลลบ
๓. หลักความซื่อสัตย์ (Integrity) คือ การแสดงถึงคุณธรรมที่สอดคล้องกับจริยธรรมที่กำหนดไว้และปฏิบัติได้จริง
๔. หลักความรับผิดชอบ (Responsibility) คือ หน้าที่ที่ต้องปฏิบัติ และถูกกำหนดไว้
๕. หลักการระบับความรับผิดชอบ (Accountability) คือ ความรับผิดชอบต่อการกระทำ การตัดสินใจใดๆ ที่อธิบายและชี้แจงได้

การดำเนินธุรกิจของเอกชนควรที่จะต้องอยู่บนหลักบรรษัทภิบาลหรือการกำกับดูแลกิจการที่ดี ๕ ประการดังกล่าว หากการดำเนินการขาดซึ่งความยุติธรรม ความโปร่งใส ความไม่ซื่อสัตย์ ผู้บริหารและคณะกรรมการถ้าขาดซึ่งความรับผิดชอบต่อสังคม ก็จะส่งผลต่อการดำเนินงานและการเติบโตทางธุรกิจในที่สุด การดำเนินธุรกิจย่อมมีผลกระทบต่อบุคคลผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลายกลุ่ม นอกเหนือจากบริษัทจำเป็นที่จะต้องทราบถึงความต้องการและเข้าใจความคาดหวังของแต่ละกลุ่มซึ่งอาจแตกต่างกันแล้ว ยังต้องมีการจัดระบบและกระบวนการเพื่อตอบสนองความต้องการของทุกกลุ่มได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อสร้างความมั่นคงให้กับธุรกิจหรือองค์กรได้ในระยะยาว กลุ่มบุคคลต่างๆที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับธุรกิจอันได้แก่ ผู้ลงทุน ลูกค้า คู่ค้า พันธมิตรทางธุรกิจ พนักงาน สังคม ชุมชน ภาครัฐ ต่างๆเหล่านี้ เป็นต้น

ในปี พ.ศ. ๒๕๖๐ สำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ได้ออก “หลักการการกำกับดูแลกิจการที่ดีสำหรับบริษัทจดทะเบียน ปี ๒๕๖๐” เพื่อเป็นหลักให้คณะกรรมการบริษัทนำไปใช้เป็นแนวทางในการกำกับดูแลกิจการ โดยมีอยู่ ๘ หมวด ที่เน้นบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการ ซึ่งถือเป็นแนวทางในการกำกับดูแลและกิจการดังนี้

๑. บทบาทและความรับผิดชอบต่อสังคมที่สร้างคุณค่าให้แก่องค์กรอย่างยั่งยืน
๒. กำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมายหลักขององค์กรเพื่อความยั่งยืน
๓. เสริมสร้างคณะกรรมการที่มีประสิทธิผล
๔. สรรหาและพัฒนาผู้บริหารระดับสูง และการบริหารบุคลากร
๕. การประกอบธุรกิจอย่างมีความรับผิดชอบต่อสังคม
๖. การมีระบบควบคุมภายในและการบริหารความเสี่ยงที่ดี
๗. การเปิดเผยข้อมูลและความน่าเชื่อถือทางการเงิน
๘. การมีส่วนร่วมและการสื่อสารกับผู้ถือหุ้น

ไม่ว่าจะเป็นหลักบรรษัทภิบาลที่ได้กำหนดไว้โดยตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย หรือหลักการการกำกับดูแลกิจการที่ดีของสำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ จะเห็นได้ว่าทางหน่วยงานที่ควบคุมดูแลธุรกิจภาคเอกชนที่จดทะเบียนอยู่ในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทยให้ความสำคัญอย่างสูงที่จะส่งเสริมให้บริษัทเอกชนดำเนินธุรกิจด้วยความรับผิดชอบต่อสังคม โปร่งใส มีประสิทธิภาพ มีจริยธรรม คำนึงถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินกิจการของแต่ละบริษัท ถึงแม้ว่าทุกบริษัทจะมีเป้าหมายการดำเนินธุรกิจในการตอบสนองผลประโยชน์สูงสุดแก่ผู้ลงทุนก็

ตาม แต่ก็ต้องคำนึงถึงผลกระทบที่อาจก่อให้เกิดความเสียหายต่อส่วนรวมด้วย ทั้งในด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม

บทสรุป

แนวความคิดเรื่อง หลักนิติธรรม และการกำกับดูแลกิจการที่ดี

ตามที่ได้ทำความเข้าใจที่มาจาก หลักนิติธรรม มาในตอนต้น จะเห็นได้ว่าหลักนิติธรรมเป็นหลักว่าด้วยเรื่องของความถูกต้องเที่ยงธรรม จริยธรรม ความยุติธรรม มุ่งเน้นให้ความสำคัญกับคนทุกคนในสังคมโดยคำนึงถึงสิทธิมนุษยชนและเสรีภาพ ภายใต้ความคุ้มครองของกฎหมาย ซึ่งถ้าหากนำไปใช้กับภาคเอกชนหรือปัจเจกบุคคลโดยทั่วไป ก็หมายถึงการดำเนินกิจกรรมใดๆ ในการทำธุรกิจหรือการดำรงชีวิต จะต้องมีความยุติธรรม จริยธรรม และเคารพต่อสิทธิมนุษยชนและเสรีภาพของบุคคล การออกกฎหมาย กติกาขององค์กร หรือกฎของสังคม ควรที่จะต้องคำนึงถึงหลักการดังกล่าว

หลักบรรษัทภิบาลและหลักการกำกับดูแลกิจการที่ดี มักจะเน้นไปในการกำหนดนโยบาย เป้าหมายองค์กร หลักปฏิบัติและการวางระบบควบคุมเพื่อให้เกิดกระบวนการกำกับดูแลที่มีประสิทธิภาพ มีจริยธรรม ส่งเสริมให้บุคลากรทุกฝ่ายมีความเข้าใจในการบริหารงานโดยคำนึงถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ทุกกลุ่ม แต่ก็ยังเป็นลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างบริษัท กับกลุ่มคนผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ในมิติของประโยชน์ ผลตอบแทน และตระหนักถึงความเสียหายที่อาจเกิดขึ้นต่อสังคม ชุมชน สิ่งแวดล้อม แต่หากนำ “หลักนิติธรรม” เข้ามาใช้ควบคู่กันก็จะสามารถครอบคลุมถึงหลักคุณธรรม จริยธรรม หลักความสุจริต หลักความถูกต้องเที่ยงธรรม หลักสิทธิมนุษยชนและเสรีภาพของบุคคล ซึ่งเกี่ยวข้องตั้งแต่การกำหนดเป้าหมายของบริษัท วิธีการดำเนินธุรกิจ การบริหารและพัฒนาบุคลากรในองค์กร การปฏิบัติต่อพนักงานด้วยการเคารพหลักสิทธิมนุษยชน การไม่เลือกปฏิบัติ การให้โอกาสพนักงานได้รับการพัฒนาความก้าวหน้าในอาชีพการงาน การเรียนรู้ โดยไม่มีการแบ่งแยกเพศ สีผิว เชื้อชาติ หรือความเชื่อทางศาสนา การไม่มีอคติในการให้คุณให้โทษแก่พนักงานในการทำงาน การใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดมีประสิทธิภาพ การปฏิบัติตามกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนการปฏิบัติต่อผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียและสังคมโดยรวมด้วยความสุจริต ความรับผิดชอบ คำนึงถึงสิทธิมนุษยชน และผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมที่จะส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน จึงจะทำให้บริษัทสามารถดำเนินธุรกิจประสบผลสำเร็จ มั่นคง และยั่งยืนได้อย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

- หัวข้อบรรยาย หลักนิติธรรมกับรัฐและสังคมประชาธิปไตย (นธป. รุ่นที่๘)
ศ. ดร. นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ , ๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๓
- สืบจาก Public Law Net, หลักนิติรัฐ และหลักนิติธรรม
รศ. ดร. วรเจตน์ ภาคีรัตน์ , ๓๑ มกราคม ๒๕๕๓
- Magna Carta ค.ศ. ๑๒๑๕
- Petition of Rights ค.ศ. ๑๖๒๘
- วิชาปรัชญาการเมืองตะวันตก กิตติพัฒน์ สุวรรณศิริเมธี , ๑๒ สิงหาคม ๒๕๕๘
- สืบจาก website มุสโณธิศูนย์บูรณาการพัฒนามนุษย์, หลักนิติรัฐ หลักนิติธรรม
รศ. กำชัย จงเจริญ , ๒๐ มิถุนายน ๒๐๑๔
- Introduction to the Study of the Law of the Constitution ๑๘๘๕ , A V Dicey
- สืบจาก website ศาลรัฐธรรมนูญ , หลักนิติธรรม : ความชอบธรรมตามกฎหมาย
- วารสารศาลรัฐธรรมนูญ เล่มที่ ๕๕ มกราคม – เมษายน ๒๕๖๐
- หัวข้อบรรยายหลักสูตรนิติธรรมเพื่อประชาธิปไตย (นธป. รุ่นที่ ๑)
ศ. ดร. บวรศักดิ์ อุวรรณโณ
- ข้อคิดและหลักการพื้นฐานในกฎหมายมหาชน รศ. ดร. วรพจน์ วิศรุตพิชญ์
สำนักพิมพ์นิติธรรม ๒๕๔๐
- สืบจาก website สถาบันพระปกเกล้า, หลักธรรมาภิบาลและการบริหารจัดการที่ดี
รศ. อัมภางค์ ปาณิกบุตร
- สืบจาก website ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย , หลักธรรมาภิบาล หรือการกำกับดูแลกิจการ
ที่ดี